

TÜRK VATANDAŞLIK SİYASETİNİ YARIM KALAN BİR GÖÇ HİKÂYESİNDEN DEĞERLENDİRMEK: GAGAUZLAR VE TÜRK KİMLİĞİ

Rukiye SAYGILI*

Öz

Cumhuriyet'in kurucuları, millî kimliğin temel dayanaklarını belirlerken politik-hukukî bir vatandaşlık siyaseti izlemek istemelerine rağmen 'millî kimliğe atıfla kimlerin içeride ve dışarıda kalacağı' sorunsalı nedeniyle bunu başaramamışlardır. Türk millî kimliğinin inşasında farklı dönemlerde din, Türk soylu olma ya da Türk kültürüne bağlı olma gibi farklı bileşenler mevcuttur. Bu dönemlerdeki hâkim paradigma ile uygulamaların tek tip olmaması, millî kimliğin inşasında hangi bileşenin esas olduğunu anlamayı imkansızlaştırmaktadır. Ancak pratikte vatandaşlık bağı ile millî kimlik inşa edilirken Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk soylu olmaktan ziyade Müslüman olmak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, milliyetçi dalganın etnik ve ırkî olandan daha fazla beslendiği 1930'lu yıllarda bile millî kimliğin inşasında milliyeti belirleyen unsurun din olduğunu Türkçe konuşan, Türk folklorunu yaşatan ama Hristiyan olan Gagauzlar özelinde açıklamayı amaçlamaktadır. Birincil ve ikincil kaynaklara dayanan betimsel bu çalışma, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yoğun çabalarına rağmen Türk olarak kabul edilen Gagauzların 'neden Türk milletine kabul edilip göçlerine izin verilmediği' sorusunu cevaplamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk millî kimliği, Din, Göç, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagauzlar.

EVALUATION OF POLITICS OF TURKISH CITIZENSHIP FROM AN UNCOMPLETED STORY OF MIGRATION

Abstract

Although the founders of the Republic sought to pursue a political-legal citizenship policy in setting the basic foundations of the national identity, they could not accomplish this due to the question who would be included and who would be excluded by reference to the national identity. Various components such as religion, being of Turkish origin or engagement with Turkish culture are involved in building of the Turkish national identity. The fact that the prevalent paradigm and practice in these periods were not uniform makes it impossible to understand which component

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
rsaygili@selcuk.edu.tr., <https://orcid.org/0000-0003-4204-7037>.

is essential in building the national identity. However, in practice, being Muslim has been more important rather than being of Turkish origin since the early years of the Republic in building the citizenship bond and national identity. In this context, this study aims to explain that the factor determining the nationality was religion in building of the national identity even in the 1930s, when the nationalist wave was fed more from what is ethnic and racial through the case of the Gagauzians, who speak Turkish, maintain the Turkish folklore, but are Christian,. This descriptive study relying on primary and secondary sources seeks answer to the question “why” the Gagauzians who are accepted to be Turk “were not included in the Turkish nation and allowed to immigrate” despite the intensive efforts of Hamdullah Suphi Tanrıöver.

Keywords: *Turkish national identity, Religion, Migration, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagauzes*

Giriş

Modernite olgusunun siyasal düzlemdeki izdüşümü olan ulus devletleşme süreci, ulusun yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak ete kemiğe bürünmesidir. Ulusun yeni bir form olarak inşa sürecinde üzerinde hassasiyetle durduğu en temel olgu ise millî kimliklerdir. Devlet ile vatandaşların kimliğinin örtüşmesine odaklanan millî kimlik, çimento vazifesi görerek toplumu ve dolayısıyla ulusu birbirinden ayrılmaz bağlarla bir arada tutmak üzere formüle edilmiştir. Millî kimliğin ulusu yoktan var eden birincil araç olduğu göz önünde tutulduğunda millî kimlik; teritoryaya, soya ya da her ikisine birden gönderme yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle millî kimlik inşası; sivil milliyetçilikle ilişkili olarak etnisite, din ve dil ayrımı yapılmadan *vatandaşlık bağı* ya da etnik milliyetçiliğin etkisiyle özellikle *soyun biricikliği* üzerine temellendirilmiştir.

Milliyetçilik çağı olarak da adlandırılan 19. ve 20. yüzyılda kurulan ulus devletlerden bir tanesi ise Türkiye Cumhuriyeti'dir. Yaklaşık 600 yıllık bir imparatorluk deneyimine sahip olan Türk halkının millî kimliğinin şekillenme sürecinde farklı ideolojik aşamalar göze çarpmaktadır. İlk olarak, 19. yüzyıla kadar millet sistemine göre tanımlanan Osmanlı tebaası, İmparatorluğun çok dilli ve dinli yapısını kaynaştırma çabasının bir yansıması olarak Osmanlı vatandaşı haline gelmiştir. Durgun'un (2020: 302) da ifade ettiği üzere Osmanlı-Türk modernleşmesinin kamusal olanı kurumsal ve teknik açıdan modernizasyon hamlesi, millî kimliği inşa ederken Amerikan tarzı bir eritme potası ön görmüştür. Ona göre, Osmanlılık imparatorluk olmanın kendine has özelliği çerçevesinde farklı etnik ve dini grupları Osmanlı ideali etrafında birleştirmeyi hedeflemiştir. Osmanlı vatandaşlığı, imparatorluğun geleceğini kurtaracak bir reçete gibi algılanmış ve farklılıkları kaynaştıracak bir sosyal bağ olarak formüle edilmiştir. İstanbul fethinden beri uygulanagelen millet sisteminin dinî farklılıklar üzerine inşa edilmesi, modern vatandaşlık esasına uymamaktadır. Bu durum nedeniyle Tanzimat ricali, Osmanlılık düşüncesi içerisinde bir kimlik ortaya atmıştır. Her ne kadar dönemin şartları içerisinde makul bir adım olarak değerlendirilse de Osmanlı kimliği, devlet tarafından icat edilen politik bir kimlik olmanın ötesine

geçememiştir. Çünkü bu kimlik, Balkanlarda artan toprak kayıpları ile gerek Avrupa devletlerinin gerekse Avrupa’da eğitim görmüş kendi milliyetine mensup entelijansiyasının etkisi sonucunda artan ayrılıkçı hareketlerin önüne geçememiştir. Gayrimüslimler üzerinde olumlu etki yaratmayan Osmanlıcılık düşüncesi, millet-i hâkime olarak adlandırılan Müslüman unsurların huzursuzluğunu da katmerlemiştir. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlıcılıkla başlayan serüven İslamcılığa evrilmiştir. İmparatorluğu bir arada tutma gayesiyle II. Abdülhamid döneminde başvuru olan İslamcılık düşüncesi ümmetin birliği yanında dini, imparatorluğun vatandaşlık kriterinin başlıca esası ve bileşeni olarak belirlemiştir. İslamcılık projesi, Arnavutlar ve Arapların bağımsızlık hareketleri sonrasında iflas etmiş ve sonrasında yaşanan toprak kayıplarına bağlı olarak teritoryaya tanımlı olarak Türkçülük şemsiyesi altında bir millî kimlik yaratılmaya çalışılmıştır. Türk milliyetçiliği, Osmanlı tarihinde en geç ortaya çıkmış milliyetçilik hareketidir. Diğer bir ifadeyle Georgeon’a göre (2006: 2) “*zamandizinsel sıralanışı içinde bakıldığında, Türkler, deyim yerindeyse, imparatorluğun milliyetçilik etkisine girmiş en son halkı olarak gözükmektedir*”. Türk milliyetçiliğinin bu geç kalmışlığı, Türk yurdu olarak kalan Anadolu’yu kurtarma refleksini ateşlemiş ve Anadolu’daki Türk varlığını sonsuzlaştıran Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanmasında etkili olmuştur.

İmparatorluğun tasfiyesi sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, milliyetçiliğin siyasallaşmış şekli olan her ulus devlet gibi millî kimlik inşa sürecinde farklı dönemlerde etnik, hukuki ya da politik olmak üzere üç kurucu bileşene başvurmuştur. Yıldız (2001: 16-17) Türk ulusal kimliğinin hâkim kodlarında değişkenliği bu üç kurucu bileşenler üzerinden dönemselleştirmiştir. Onun değerlendirmeleri ışığında millî kimliğin inşa sürecinde birinci dönem 1919-1923 yılları arasındadır. Kaygusuz’un (2005: 207) da belirttiği üzere bu dönemde etnik unsurlar arasında bir ayırım yapılmadan milliyet bağı dinle özdeşleştirilmiştir. Söz konusu vatandaşlık siyaseti çerçevesinde baskın gayrimüslim unsur olan Rumlar, Mübadele Sözleşmesi’ne bağlı olarak Yunanistan’a gönderilmiştir. İkinci dönemi kapsayan 1924-1929 yıllarında ise dine dayalı çoğulculuk bir kenara bırakılmış ve ‘*Cumhuriyet değerlerini özümseyen, Türkçe konuşan ve Türk kültürüne bağlı biçimde yetişen*’ herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı sayılmıştır. Diğer dönemlerdeki hukukî ve siyasî karakterin aksine ırka ve soya dayalı motiflerin ön plana çıktığı 1929-1938 yıllarına tekabül eden üçüncü aşamada ise dilde, kültürde ve kanda birlik ulusal kimliğin ana teması haline gelmiştir. Yıldız’ın bu dönemselleştirmesi analiz edildiğinde Türk milletine kimin dâhil edileceğini ön gören parametre, etno-seküler temel üzerine inşa edilmiştir. Ancak, Türk milletine mensubiyet kriteri, etno-seküler ve etno-politik bir temelden ziyade etno-kültürel bir karaktere sahiptir. Kemalist milliyetçilik, seküler bir temele sahip olsa da vatandaşlık, göç ve azınlık politikalarını “*Müslümanı Türk’le, Hristiyanı da Türk olmamakla özdeş gören*” anlayış üzerine inşa edilmiştir (Çağaptay, 2002: 223-224). Bu anlayışı daha da sınırlandırırsak ulusal kimliğin Türklüğü temel alması etnik

ya da ırkî bir tanımlamanın aksine Türk olmak için 'İslam' olmak hele ki 'Sünnî' olmak ön görülmüştür. Farklı bir ifadeyle, Türk ulus inşa sürecini militan bir sekülerizmle değerlendirmek yerine Türk millî kimliğinin Ortodoks İslam anlayışıyla harmanlandığını belirtmek yerinde olacaktır. Bu sava paralel biçimde millî kimliğin dinle olan ilişkisini diğer bir ifadeyle Türklük tanımında homojeniteyi sağlamak için Sünnî İslam'ın rolünü Ateş (2010) Aleviler, Eşki Uğuz ve Saygılı (2017) ise Karamanlılar özelinde açıklamıştır. Söz konusu toplulukların dışında bu duruma örnek teşkil edecek diğer bir etnik topluluk ise Gagauzlardır.¹ Karadeniz'in kuzeyinde yaşamaları ve Hristiyan olmaları nedeniyle yüzyıllarca Fener Rum Patrikhanesi ile Rusların hâkimiyetinde kalan Gagauzların etnik kökenleri, Türkçe konuşmaları ile Türk kültürüne ait olmaları yadsınmış ve İslam haricindeki bir dine mensup olmaları, onların Türklüğünü tartışmaya açmıştır. Bu nedenle Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'e ait *Anayurt* olarak kabul ettikleri Türkiye'ye iskânına yönelik proje, düşünce aşamasından öteye geçememiştir. Bu bağlamda söz konusu çalışma, Hristiyan Türk soylu Gagauzların etno-politik bir kimlik olarak kurgulandığı varsayılan Türk millî kimliğine Müslüman olmadıkları için nasıl intisap edemediklerini betimsel olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Gagauzların etnogenezi, etnonimi, dili ve kültürüne yönelik incelemelerden hareketle Türk olduklarının varsayıldığı bu çalışma, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in mimarı olduğu Gagauzların göç projesinin ortaya çıkışını, olgunlaşma sürecini ve onların Türk siyasî birliğini ifade eden Türkiye Cumhuriyeti'ne üye ya da vatandaş olarak neden kabul edilmediklerini konu edinmektedir.

2. GAGAUZ 'ÖZ'ÜNE YÖNELİK TEORİLER VE İDDİALAR

Türkiye Türkleriyle kendileri arasındaki farkı "*soğan zarına*" indirgeyen Gagauzların etnogenesi, etnonimisi, kültürü ve diline yönelik çalışmalar incelendiğinde onların Türk olduğu yönündeki gerçeklik payı artmaktadır. Geçmişte çoğunlukla Dobruca ile Beserebya bölgesinde günümüzde ise yaşanan sınır değişiklikleri nedeniyle Moldova içinde otonom bir yönetim olan Gagauz Yeri'nde Moldova dışında ise Romanya, Yunanistan ve Ukrayna'da yaşamaktadır. Gagauzların etnogeneziye yönelik üç önemli teori bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Gagauzların Türk olduğunu savlayan üst teoridir. Bu teori de kendi içinde farklı alt teorilere ayrılmaktadır. Gagauzların Türk olduğunu iddia eden ilk alt teoriye göre Gagauzlar, Orta Asya'dan göç eden ön Türkler ile Kuman Kıpçak, Peçenek ve Uzlar'ın bakiyeleridir (Anzerlioğlu, 2004: 76). Halil İnalçık, Kemal Karpat, Osman Turan ve Faruk Sümer gibi büyük tarihçiler tarafından savunulan ve Gagauzların Türk olduğunu savlayan ikinci alt teori ise onların Selçuklu İmparatoru II. İzzeddin Keykavus'un torunları olduğunu iddia etmektedir (Karpat, 2015: 335-340). Bu teorilere göre Bizans'ın hizmetine giren Türköpoller, zamanla

¹ Literatürde bu etnik topluluğa yönelik yapılan araştırmalar neticesinde Gagavuz, Gagauz, Gagoğuz ve Gök Oğuz gibi kullanımların olduğu tespit edilmiş olup günümüzde söz konusu topluluğun kendisini Gagauz olarak tanımlaması nedeniyle bu makalede Gagauz kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

Hristiyanlaşmış ama Türkçe konuşmaya devam ederek dillerini korumuşlardır. Gagauzların Türk olmadığını iddia eden teori ise Gagauzların ağırlıklı olarak Bulgar ya da Rum olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Bu teoriye göre Gagauzlar, Osmanlı baskısı altında dillerini değiştirmişler ama dinlerini korumuşlardır (Argunşah, 2002: 391, Cebeci, 2008: 12-18). Bu teori, Türk baskısına karşı dinlerinden vazgeçmemek için Gagauzların dillerini feda ettiğini vurgulamaktadır. Etnonimine yönelik son teori ise Gagauzların Türk olduğunu iddia eden üst teoriyle yakından ilişkilidir ve Tadeusz Kowalski'ye aittir. Ona göre (1949: 499), Gagauzlar üst üste geçen üç tabakadan meydana gelen bir maden filizidir. Bu tabakalar sırasıyla kuzeyden gelen Türk topluluğunun bakiyesinden, Osmanlılar gelmeden önce bölgeye gelen güneyli bir gruptan ve Osmanlı dönemindeki Türk kolonları ile Türkleşmiş unsurlardan oluşmaktadır.

Gagauz kavramının etimolojisi incelendiği ise onların etnik isimlerinin ya Türki kavimlerine ya İzzeddin Keykavus'a ya da Gagauzların Türk olmadığını iddia edenlerin belirttiği üzere Osmanlılar tarafından Türkçe konuşmaya zorlamak ve isyan etmemeleri için söylenen '*Türkçe konuş ki gagan (ağzın)-uz (temiz) olsun*' telkinine dayanmaktadır (Nayır, 1935: 4). Etnik kimliğin önemli bir parçası olan dil ve kültürle ilgili Gagauzların üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında onların Hristiyan olmalarına rağmen Anadolu Türklerinden farkı olmadığı çoğunlukla kabul görmektedir. Temiz ve halis bir Türkçe kullanan Gagauzlar; tıpkı Türkiye Türkleri gibi Orta Asya'daki kadim Türk geleneklerinin bir kısmını muhafaza etmekte, onlarla aynı bayramları kutlamaktalar ve düğün, nişan ya da kırklama gibi pratiklerde aynı kültürel ritüelleri uygulamaktalar, onların kullandıkları eşyaların benzerini kullanmaktalar, onlar gibi giyinmekte, onlarla aynı duaları, destanları, masalları, türkülerini, bedduaları, halk deyişlerini, atasözlerini ve deyimlerini söylemektedirler (Aktaran Tan, 2010). Bu bağlamda Gagauzlar ile Türkiye Türkleri arasında gelenek, görenek, inanç ve sosyokültürel pratikler bağlamında önemli benzerlikler bulunmaktadır.

3. GAGAUZ METROPOLİTİ²: HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER VE GAGAUZLARA YÖNELİK FAALİYETLERİ

Devlet ricaline mensup köklü bir aileden gelen, sanatı ile edebiyatı seven ve iyi bir eğitime sahip olan Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966), İmparatorluk yıllarından itibaren Türk tarihiyle yakından ilgilenmiştir. Tanrıöver; çalışkanlığı, akademik bilgisi, genel kültürü ve yüksek belagati gibi şahsi özellikleri nedeniyle İmparatorluk dönemi ve Millî Mücadele yılları sonrasında Cumhuriyet Türkiye'sinde de milletvekili, Maarif Vekili ve -bilfiil on dokuz yıl- Türk Ocakları Genel Başkanlığı gibi önemli görevler üstlenmiştir. Söz konusu hizmetleri nedeniyle devlet yönetimine yakın olan

² Hamdullah Suphi Tanrıöver, büyükelçilik görevi esnasında Türkiye'de 'Gagavuz Metropoliti' olarak isimlendirilmiş ve Ayasofya'nın Gagauzların özel kilisesi olmasını istediği konuşulmuştur (Yavuz, 2010: 182).

Tanrıöver, Türk Ocaklarının kapatılması sonrasında teklif edilen büyükelçilik görevlerinden istediğini seçme hakkına sahip olmuştur. Kendisine sunulan misyon şeflikleri; Kahire, Belgrad ve Bükreş olmak üzere üç önemli başkenttir. Osmanlı hinterlandındaki bu şehirler arasında Tanrıöver'i cezbeden ise Bükreş'tir. Romanya sınırlarında özellikle Dobruca ve Besarabya'da -din gözetmeksizin- yaşayan Türklerin varlığı, onu bu topraklara sürüklemiştir³. Tanrıöver'in isteği ve Mustafa Kemal'in iradesi doğrultusunda 25 Mayıs 1931 tarihinde Bükreş'e birinci sınıf elçisi olarak görevlendirilmiş ve 1939 yılında ise Bükreş Büyükelçiliğine atanmıştır. Tanrıöver, birinci sınıf elçi olarak Romanya'ya ulaştığında ileride oldukça güçlü dostluklar kuracağı, gayri resmi danışmanlıklarını yapacağı ve misyon şefliği esnasında büyük himayelerini göreceği Kral II. Carol, genç Kral Mişel ve Ana Kraliçe (H)Elena'ya (Tevetoğlu, 1986: 207, Yavuz, 2010: 181) kabul mektubunu sunduktan sonra Romanya'da yaşayan Türklerle iletişim kurmak ve onları yakından tanımak için ilk iş olarak Dobruca ve Besarabya'ya bir gezi düzenlemiştir. Evlerden eğitim kurumlarına, camilerden kiliselere kadar birçok yeri ziyaret eden Tanrıöver, bu gezi esnasında Romanya'da yaşayan Türklerin anavatanla bağlarını güçlendirecek araçların eksikliğini fark etmiş ve oradaki Türklerin halini gördükten sonra modern Türkiye'de yaşanan değişimi Romanya'daki Türklere taşımak istemiştir. Bu nedenle Romanya Türklerinin yenilikçi bir müfredat vasıtasıyla eğitim almaları için Tanrıöver, gezinin akabinde Romen Millî Eğitim Bakanlığı ve Türk Millî Eğitim Bakanlığı arasında bir mutabakat sağlanmasına aracılık etmiştir (CCA, 1935: 2-3,5). Söz konusu mutabakata göre Mecidiye kasabasındaki Seminarul Musulman isimli okulda Arapça yerine Türkçe okutulmasına, Arap harfleri yerine Latin alfabesinin kullanılmasına, müfredata Türk tarihi ile Fransızca derslerinin eklenmesine, öğrencilerin çağın gereklerine göre cübbe ve sarık yerine ceket, pantolon ve şapka kullanmasına karar verilmiştir (Moralı, ty: 76, Dağıstan, 2002: 820). Tanrıöver, sadece Müslüman Türklerle anavatan arasındaki bağları ve ilişkileri güçlendirmemiştir. Romanya'daki öğrenciler içerisinde din tercihlerine rağmen Türklüklerini muhafaza ettiklerini düşündüğü ve bu nedenle Gökoğuz diye hitap ettiği Gagauzlarla daha fazla ilgilenmiştir. Gagauzların yaşadığı köy ile kasabalara yönelik gezilerine devam eden ve Rus, Bulgar ve Romen devletlerinin politikaları sonucunda bu Türklerin asimile olacaklarından endişe duyan (Pınar, 2017: 103) Tanrıöver, Gagauzların millî kimliğinin kazanabilmelerinin en etkili ve kolay yolunun Türkçe öğrenimi olduğunun farkındadır. Bunun için Bükreş Elçisi olarak kendisine her konuda yakınlık gösteren ve destek sağlayan Romen yetkililerle (Baydar, 1968: 155-156) yaptığı temaslar sonrasında Gagauzların yaşadığı bölgede Türkçe eğitim veren okullar ile kursların açılmasını sağlamıştır. Bununla yetinmeyen Tanrıöver; bu yeni eğitim kurumlarına Mecidiye'deki

---

³ Hablemitoğlu'na göre (aktaran Mert, 2005: 53), Atatürk Tanrıöver'i Gagauz Türkleriyle ilgilenmesi için bilinçli bir biçimde Bükreş'e diplomat olarak görevlendirmiştir.

Türk okulundan ve Türkiye'den öğretmenler⁴ tayin ettirilmesini, Gagauz çocuklarının Bulgar okullarına gönderilmemelerini, Türkiye'den kitaplar getirtilmesini ve emekli olduktan sonra bile iletişimini koparmayacağı Gagauz gençlerinin Türkiye'ye parasız eğitim almalarını sağlamıştır (Yavuz, 2010: 182).⁵ Romenlere Gagauzların Bulgar olmadığını ispatlayan ve onlara Türk bilinci ile kimliğini aşılamaaya çalışan Tanrıöver, okumaya gönderemediği Gagauz gençlerine ise sefaret binasının kapılarını açmış ve onların Türk elçiliğinde memur olarak çalışmalarına izin vermiştir. Gagauzların Türkçe kullanmalarındaki mükemmeliyetten ve onların Türk kültürüne bu denli bağlı olmalarında son derece etkilenen Tanrıöver; Romanya'nın ulus devletleşme sürecinde nüfusun homojenleşmesi için tehdit olarak gördüğü ve bu nedenle göç etmelerine izin verdiği Müslüman Türklerle birlikte Gagauzların Anadolu'ya göç etmelerini istemiştir.⁶

3.1. Gagauzların Anayurda Göçüne Dair Diplomatik Hamleler

Türk makamlarının ilgisini çekmek için Gagauz ahalisinin Türklüğüne atıf yapan ve bu nedenle Türkiye'ye göç etmelerinin gerekliliğinin altını çizen Tanrıöver'in raporlarından önce Köstence Konsolosu ve Varna Konsolosu, Gagauzlar hakkında hazırlamış oldukları raporları Hariciye Vekâletine sunmuşlardır. Romanya Köstence Konsolosu M. Rağıp tarafından gönderilen 14.10.1930 tarihli 1228/189 numaralı rapora göre Romanya'nın Besarabya ve Dobruca bölgesi ile Bulgaristan'ın Varna Sancağında Anadolu Türklerinden ayrılması imkansız olan ziraat, ticaret ve esnaflıkla uğraşan Türk kökenli ve Türkçe konuşan Hristiyan Ortodokslar yaşamaktadırlar. Kendilerinden bihaber bu küçük topluluğun Türk soylu olduklarını yabancı müelliflerin bilimsel çalışmalara dayandıran bu rapor, Gagauzların sonradan Türkçe öğrenen Bulgar, Yunan ya da Slav olduğu yönündeki iddiaları reddetmektedir (CCA, 1932: 2-7). Köstence Konsolosluğunun raporuna benzer biçimde bilimsel araştırmalar ile Varna Konsolosunun bizatihi kendi yaptığı gezilere dayanan 12.03.1932 tarihli 1640/58 numaralı rapora göre, Tuna'nın doğu ve batı sahillerinde Bizans'a karşı savaşan Peçenek, Uz ve Kumanların bakiyesi olan, Türk fizyonomisinin ve folklorunun belirgin özelliklerini toplumsal yaşamlarına yansıtan, Bizans'ın etkisiyle Hristiyanlaşan, Türkçe dua eden ve

---

⁴ Gagauzları eğitmek için gönderilen seksene yakın öğretmen, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Romen topraklarında zor günler yaşamaya başlamıştır. Savaşın ilerleyen yıllarında bu öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu Türkiye'ye dönmüştür. Ancak, ülkeye dönmeyerek görevine devam edenler ise savaşın bitmesinden sonra Türk casusu olmakla suçlanmış, ağır cezalara çarptırılmış ve Stalin'in ünlü Sibiryâ kamplarına gönderilmiştir (Hablemitoğlu, 1999: 26-27).

⁵ Türkiye'ye okumaya giden, Soğuk Savaş döneminde Romanya'daki baskıcı komünist rejim nedeniyle geri dönmeyip Türk vatandaşı olan ve önemli mevkilere gelen gençlerin birçoğu, dini aidiyetlerinin Türk toplumunda sakıncalı bulduklarını, baskı gördüklerini ve sıkıntı yaşadıklarını iddia ederek din değiştirip Müslüman olmuş ve bir nevi Türklüğe ihtida etmiştir (Benlisoy ve Benlisoy, 2016: 340-341).

⁶ Nadir Nadi (1979: 316), Gagauzları Türkiye'ye göç ettirme arzusunun yalnızca Tanrıöver'e ait olduğunu belirtmiştir. Nadi'ye göre, Gagauzların toplu göçü konusuna başta Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere birçok kişi karşı çıkmıştır. Ülke çıkarlarını olumsuz etkileyeceğini düşünceleri nedeniyle Gagauz göçüne muhalefet edenlerin zihnilerinin arka planında ülkenin ekonomik açıdan böyle bir göçü kaldırmasının imkansızlığı gibi rasyonel bir düşünceyle birlikte dinin Türklüğe engel oluşturmadığını düşünen Tanrıöver'in aksine Türk'ün yalnızca Müslüman olacağı yorumuna sahip romantik sav yer almaktadır.

Anadolu halkından farkı olmayan bu Türklerin Bulgar politikaları sonucunda asimile olmalarını engellemek için Anadolu Türkleriyle ihtilatları sağlandığı takdirde Türkiye'ye göç ettirilmeleri tavsiye edilmiştir (CCA, 1932: 8-14).

Köstence ve Varna Konsoloslarının raporlarındaki tarihsel ve kültürel verilerle birlikte kendi gözlemlerine, yaptığı araştırmalara ve Gagauzlar hakkında çalışmalar yapan araştırmacılardan⁷ aldığı bilgilere yer veren Tanrıöver'in Gagauzların tarihinden yaşadıkları yere, Gagauzların folklorundan Türkiye'nin onlar için atacağı adımlara kadar birçok konuyu kapsayan 18.01.1932 tarihli raporu oldukça önemlidir. Müslüman Türklerin bile Gagauzları ahlak, lisan ve kültür açısından kendilerinden ayıramadığını belirttiği bu raporunda Tanrıöver, Romen ve Bulgarların bu Türkleri Hristiyan olduğu için kendilerinden saydıklarından yakınmaktadır. Ortodoksluk nedeniyle Yunan, Bulgar ve Slavların yoğun eğitsel, kültürel ve dinsel faaliyetlerine maruz kalmalarına rağmen Gagauzların bu milletlerin hiçbirine tam manasıyla ilgi duymadıklarının ve kendilerini Türk ve konuştukları dili Türkçe olarak tanımlayan bu topluluğa Cumhuriyet yönetiminin ilgi göstermesinin altını çizmektedir. Millî kimliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan Gagauzlara yönelik atılacak her adımı millî siyasetin bir parçası olarak kabul eden Tanrıöver, kendi yaşadıklarını da kaleme aldığı raporuna Gagauzların Türkiye'yi bir baba olarak gördüğünü, Türkiye'nin desteği olmazsa Romenlerin kendilerine eziyet edeceğini bildiklerini ve Gagauzların Köstence Konsolosluğuna başvurarak Türkiye'ye göç etmek istediklerini eklemiştir. Tanrıöver, bu göç isteğinin olumlu karşılanması için geçmişle hesaplaşma içine girmiştir. Bab-ı Ali'nin gafleti ve cehaleti nedeniyle Fener Rum Patrikhanesinin Rumlaştırdığı Karamanlılardan farklı olduğunu düşündüğü Gagauzların göç ettirme fikrini, yaklaşık dokuz sene önce Rum sayılan Karamanlıların Yunanistan'a gönderilmesinin bir telafisi olarak sunmuştur. Ayrıca Tanrıöver, Bulgaristan'ın Müslüman olan Pomakları özümsemesini ve Suriye başta olmak üzere komşu ülkelerde Hristiyan ile Müslüman unsurların ahenkli ve huzurlu yaşamasını örnek göstererek bu Türklerin göçü hakkında alınacak kararı ve tebliğ edilecek olumlu emri beklediğini belirterek raporuna son vermiştir (CCA, 1932: 15-29). Tanrıöver'e göre din hürriyeti tanınarak bu halis Türklerin muhacir olarak Anadolu'ya gelmeleri hem savaşlarla yorgun düşen Türkiye'ye demografik ve ekonomik açıdan kazanım sağlamak hem onların Ortodoks milletler içinde erimesini engellemek hem de cemaati azalan Türk Ortodoks Patrikhanesi'ne destek olmak açısından önemlidir.

---

⁷ Tanrıöver'in "*Gagauzlarla ilgili uzun zamandır tetkikatta bulunmuş zevatardan elde ettiği bilgilerin*" en önemli kaynaklarından bir tanesi ise "*Hristiyan Türklerin en yaşlısı, en müktedir papazı ve Protoerevi yani vilayet reisi ruhanisi*" olan Mihail Ciachir'dır (Çakır) (CCA, 1935: 6). Gagauz bilincinin oluşması ve kimliğinin yok olmaması için yıllarını veren Çakır, onların kim olduğunu anlatmak için bilimsel verileri kullanarak *Besarabyalı Gagauzların Tarihi* isimli kitabı yazmış, İncili Türkçe 'ye çevirip nüsha nüsha dağıtmış ve Gagauz dilinde gazete çıkarmıştır (CCA, 1935: 6). Tanrıöver'in yardımıyla Atatürk'e yollanan Çakır'ın kitabı Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından okunmuştur. Atatürk'ün biyografisini de yazmak istediğini belirten (Nayır, 1999: 95) Gagauzların bu millî ve ruhanî liderine Atatürk bir devlet nişanı ve berati göndermiştir (Karafil, 2011: 40).

Tanrıöver, Bükreş misyon şefliği esnasında Gagauzların ileri gelen zatlarıyla yaptığı görüşmeleri ve bölgeye yönelik yeni izlenimlerini aktardığı 24 Kasım 1934 tarihli 875/107 sayılı ikinci raporunda Müslüman Türklerden daha az haklara sahip olan Gagauzların aslında Müslüman Türklerden daha zengin, tahsilli ve girişken olduğunu ifade etmiştir. Kendisini büyük coşku ve heyecanla karşılayan Gagauzların Romen topraklarında garip ve yalnız bırakıldığını, her tarafta Türkçe konuşan bu topluluğun ana dillerinde eğitim talep ettiklerini, Cumhuriyet'in gençliğe önem verdiğini bilen Gagauz gençlerinin Türkiye'de eğitim almak istediklerini ve Ruslaşmak, Bulgarlaşmak ve Romenleşmek istemeyen Gagauz yöneticilerinin Türklük hissiyatlarının uyanması için çalışma yapılması gerekliliğinden bahsettiklerini belirtmiştir. Tüm bunların ancak Gagauz Türklerinin '*kendilerini unutan babalarını yeniden bulduklarına*' inandıkları Türkiye Cumhuriyeti'yle bütünleşmesiyle mümkün olacağına inanan Tanrıöver, '*dipdiri ruhu istekle mücadele kuvvetiyle dolu*' bu Türklerin Anadolu'ya '*neşe, hayat, refah ve umran*' getireceklerinin altını bir kez daha çizmiştir (CCA, 1935: 4-13). Romanya'da yaşayan Müslümanların iskânı konusunun tartışıldığı bu günler de Tanrıöver'in bu raporu, Gagauzların göç konusunda ihmal edildiği izlenimine kapıldığı için yazdığını söylemek mümkündür. Çünkü önceki raporunun aksine Gagauzların Müslüman Türklerden daha nitelik olduklarını anlatarak onların göçünün gerekliliğini ve göç beklentisini üstü kapalı biçimde tekrarlamıştır.

3.2. Gagauzların Türklüğüne Sahip Çıkan Türk Basını

Tanrıöver; Gagauzların Türkiye'ye göçü hakkında yazdığı raporların yanında Gagauzları halka tanıtmak, göç konusunda kamuoyunun desteğini sağlamak ve onların iskânına itiraz eden devlet adamları ile gazetecilere cevap vermek için Türkiye'de bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunların başında Yaşar Nabi Nayır'ın Tanrıöver'in de teşvikiyle çıktığı Balkan gezisi yer almaktadır. Kendisi de bir Balkan göçmeni olan Nayır, 1935 yılında çıktığı Balkan gezisinde derlediği notlarını Ulus gazetesinde tefrika etmiş ve sonrasında gezi yazılarını Balkanlar ve Türklük (1999) isimli kitapta yayınlamıştır. Balkandaki Türk izlerinden bahsettiği kitabın önemli bir bölümünü bilinçli şekilde Gagauzlara ayıran Nayır; Gagauzların ıstırap dolu bir hayat yaşadıklarına, Türk soylu ve Türk kültürüne sahip olduklarına, kendilerini Türk olarak adlandıran bu "bahtsız" topluluğu yaşadıkları zor hayattan, öksüzlük ve yetimlikten kurtaracak tek liderin Atatürk olduğuna inandıklarına, öz yurtları olarak adlandırdıkları Türkiye'ye bağlılık duyduklarına ve halis Türkçe konuştuklarına dikkat çekmiştir. Ona göre, Tanrıöver'in tespitlerine ve 1934 İskân Kanunu'na uygun biçimde tanımladığı bu Türklere hasret duydukları ana vatanın kapılarının sonuna kadar açılmalıdır. Bir göç hareketi olduğunda tereddüt etmeden topluca göç etme arzusunun aslında Gagauzlara ait olduğunu ifade eden Nayır, Gagauzların Türkiye'nin Romanya'dan büyük olduğunu öğrendiklerinde o topraklarda da kendilerine yer bulabileceklerini kaleme almıştır. Olası bir göçün Türk

toplumunda yaratacağı kargaşayı ve Gagauzların karşılaşacağı olumsuz etkileri bertaraf etmek için bu Türklerin Hristiyanlığının Anadolu Müslümanlığından farkı olmadığını ve dil birliği nedeniyle geçmişte olduğu gibi Hristiyan ve Müslümanların bir arada yaşayabileceklerini vurgulamıştır. Nayır'a göre Gagauzların iskânıyla Patrikhanenin yeniden ihya edileceğini ve Gagauzların Patrikhanenin nüfuz dairesine gireceğini düşünenlerin endişeleri oldukça yersizdir. Ayrıca Gagauzların gelişyle birlikte Patrikhane'nin haksız maddi hak talepleri ile Patrikhanenin yetki istekleri son bulacaktır. Nayır, Türkiye'ye geldiklerinde Türk olan bir din reisine bağlanacak olan Gagauzların devletin üstünlüğünü kabul eden ve Türkiye'ye bağlılık duyan en makbul laik vatandaşlar olacaklarından şüphe duymamakta ve bunun teminatını vermektedir. Tanrıöver gibi Nayır da Gagauzların coğrafik ve sosyolojik açıdan uygun yerlere göçüyle birlikte Türkiye'nin demografik güç kazanacağına, Cumhuriyetin bu çalışkan ve özverili Türklerle kalifiye eleman ihtiyacını karşılayacağına, Türk ekonomisinde yaşanan kısıtlara merhem olacağına ve Gagauz Türklerinin Türk köylülerine vizyon aşılayacağına inanmıştır (Nayır, 1939: 68-77, 107-109).

Tanrıöver'in Romanya'daki diplomatik faaliyetleri nedeniyle dış Türkler konusu Türk kamuoyunda basın yoluyla önemli hale gelmiştir. Tuna üzerinden Avrupa'ya geçen, gezisinde ilk olarak Bükreş'e uğrayan ve Tanrıöver'in misafiri olan İsmail Habib Sevük de (1987: 19-20) Gagauz meselesine dâhil olmuştur. Ona göre Romanya'daki maddi kültürün unsurlarının tamamen yok olmuş ve sadece kiliseye gitse de dillerini koruyan Romanya'nın en aydınlık ırkı olan Gagauzlar ölmez bir abide olarak kalmıştır. Gagauzlarla ilgili bilgiler veren isimlerden bir diğeri olan Mehmet Fuat'a göre Hristiyan Gagauzların Türk oldukları bilimsel ve tarihsel veriler ışığında ispatlanmıştır. Diğer bir isim olan Naşit Hakkı Uluğ ise Türkçeden vazgeçmeyen bu halkın millî bilincinin tesisi için çaba harcayan Mihail Çakır'dan bahsettikten sonra Gagauzların Türkopoller olduklarını ve folklorik unsurları incelendiğinde Türk olduklarının su götürmez bir gerçek olduğunu ifade etmiştir. Safaaddin Karanakçı gibi Necmeddin Deliorman'da Tanrıöver'in himmetiyle yapılan faaliyetleri, Gagauzların istatistiklerini ve bu Türklerin millî sınırlar içinde yaşayan Müslüman olup Rusça konuşan vatandaşlardan daha Türk olduklarını kaleme almışlardır (Deliorman, 1939: 7). Gagauzların Türk kimliğine sahip olmaları ile kamuoyuna tanıtılmaları sonrasında Hüseyin Namık Orkun, Gagauzlarla ilgili meseleyi bir üst boyuta taşıyarak Bulgar ve Romenleştirilmek istenen Türk ırkının asil örnekleri olan Gagauzların laik Türk Hristiyanları olarak anavatana getirilmeleri neticesinde memleketin bu sayede sağlam ve seciyeli bir unsur kazanacağına vurgu yapmışlardır (Balçık, 2018: 65-73). Yunus Nadi (1938: 1,7) ise "*İmparatorluktan dökülüp kalan Türkler*" olarak tanımladığı Hristiyan Gagauz Türklerini bir abi olarak Türkiye'nin kucaklaması gerektiğini ifade ederek onlara sahip çıkmıştır. Gagauzların kamuoyuna tanıtılması amacıyla gazeteler dışında radyo vasıtasıyla Gagauz müsamerelerinin yaygın biçimde Türk milletiyle buluşturulmuştur (CCA, 1936: 2).

Tanrıöver'in Gagauzların göçü konusunda kamuoyundaki algıyı yönetmek için attığı bir diğer adım ise Bulgar Gagauzlarından olan Atanas Manov'un (2001: IX-X) Gagauzların Türk soylu olduğunu anlattığı kitabını Türkiye'ye göndermesi, Bulgarca bilen bir kişi tarafından Türkçeye çevrilip Varlık dergisinde yayınlanması ve kendisinin masraflarını üstlenerek bu kitabın beş yüz nüsha basılmasını sağlamasıdır. Tanrıöver, masraflarını karşıladığı bu kitapların tamamını satın almış ve göç ettirmek istediği Gagauzları hakkında hem devlet nezdinde hem de halkta var olan önyargıları ortadan kaldırmak ve olumlu bir kanaat oluşturmak için Ankara'daki resmi kurumlara ve insanlara bedava dağıttırıştır.

Tanrıöver'in Gagauzları Türk toplumunda tanıtmak için attığı son adım ise Türkiye'den gönderilen ve Romanya'daki Türk okulunda yetişen öğretmenlerin derlediği Gagauz sözlü metinleri ile folklorik unsurlara dayalı yazıların Türkiye'de Varlık dergisinde yayınlanmasına ön ayak olmasıdır (Taşkıran, 2014: 424).

4. “ÇOK NÜFUS, TOK NÜFUS, ŞEN VE ZENGİN NÜFUS”⁸ ARZUSUNUN GEREĞİ OLARAK ROMANYA GÖÇLERİ VE GAGAUZLARIN İSKÂN SORUNU

Kurucu kadro, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'nin yıkıcı demografik etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla göç olgusuna eğilmiştir. 1927 yılındaki nüfus sayımına göre ülke nüfusunun 13 milyon olduğu, metrekareye düşen kişi sayısının azlığı ve nüfus artış hızının düşük olduğu göz önünde bulundurularak Türkiye'de ekonomik kalkınmayı sağlamak, mübadele sırasında kaybedilen nitelikli nüfusu telafi etmek, doğal yollarla nüfusun artmasını beklememek ve İtalya, Bulgaristan ile Sovyetler Birliği gibi Anadolu toprakları üzerinde emelleri bulunan irredentist politikalara sahip devletlere karşı eksik nüfus handikabını aşmak için *aynı ırk ve harstan olan bir anasır* (İnan, 1982: 52-53, Duman, 2008: 24) yaratma politikası benimsenmiştir. Bu bağlamda 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları'ndan sonraki göçlerin aksine iktisadî siyasî sosyal, askerî ve demografik kalkınma arzusuyla Anadolu dışında yaşayan özellikle Balkanlardaki Türklerin göç ettirilmesi düşünülmüştür. Türkiye'nin göçmen almak isteği Balkan ülkelerinden bir tanesi de Romanya'dır.

1929 Bunalımı sonrasında dünya genelinde artan milliyetçi eğilim ve Cumhuriyet'in kuruluş politikalarına paralel biçimde ulus devletleşme sürecinde nüfusun homojenitesine önem veren Romen Hükümeti, kamuoyunun itirazlarına rağmen sınırları içerisinde yaşayan Türklerin Anadolu'ya göç etmesine ilk başlarda olumlu yaklaşmıştır. Zira Romanya'nın Türklerin malları ile topraklarına el koyması, Türklerin yaşadığı bölgeleri Romenleştirme için Ulahlarla yaşamaya zorlanmaları, Türklerin evlerine Romen muhacirlerin yerleştirilmeleri, devlet tarafından angarya işlerin Türklere yüklenmesi ve Romanya'da yaşayan Bulgarların komitacılık faaliyetlerine engel olunmaması gibi baskıcı politikalar nedeniyle Türklerin

⁸ Şevket Süreyya (Aydemir) (1932). Polemik Çok Nüfuslu Anadolu. *Kadro Dergisi*, 5. Sayı, s. 35.

göçü önlenemez bir hal almıştır (Balçık, 2018: 47, 50-51, Nayır, 1999: 116-117). Ancak göç etme hazırlığında bulunan Türklerin sayısının düşünülenden fazla olması ve bunun sonucunda ülkedeki Bulgarların nüfuz alanının genişlemesi, Romen Hükümetini tedirgin etmiştir. Romen yönetimi bu göçü durdurmak, Türklerin göçünü olgunlaştıran şartları bertaraf etmek ve Türklerin rahatça yaşamalarını temin etmek için bir dizi tedbir almasına rağmen Tanrıöver'in elçiliği zamanına tesadüf eden Türklerin göçü meselesi, 1936 yılında bir göç antlaşmasıyla karara bağlanmıştır. Düzensiz bir kitlesel göç hareketini ve Romanya'nın Türklere karşı mütecaviz politikasını engellemek amacıyla imzalanan bu göç antlaşması değerlendirildiğinde Cumhuriyet'in sadece Müslüman Türkleri ülkeye kabul ederek Gagauzların iskânıyla ilgili herhangi bir maddeye antlaşmada yer vermediği anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün sağlığında Gagauzların göçüne izin verilmemesinin nedenleri genelde Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerinin özelinde açıklanmaktadır. Gagauzların babamız dediği Atatürk'ün bu etnik grubu Türkiye'ye getirme düşüncesi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kimisi Tanrıöver'in şahadetine dayanarak Gagauzları Gökoğuz olarak tanımlayan ve öz Türk olduklarını vurgulayan Atatürk'ün Sovyet baskısı altındaki Türkler konusunda hassas olduğunu, anavatana en yakın Türk grubunun Gagauzlar olduğunu düşündüğünü ve sayılarının oldukça az olması nedenleriyle onları köy köy Bursa ile Trakya tarafına kiliseleriyle beraber yerleştirmek istediğini savlamaktadır (Akar ve Acar, 1996: 25, Çobanoğlu, 2003: 28,127). Kimileri ise Atatürk'ün Batılılaşmanın ithal tedbirlerle ilerlemeyeceğinin farkında olması nedeniyle Tanrıöver'in bu fikrini fantezi olarak değerlendirdiğini belirtmektedir (Nadi N., 1979: 316).

Atatürk'ün ölümünden sonra Tanrıöver'in Gagauzların iskân meselesini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye arz ettiği ve Türkiye'ye gelmek isteyenlerin Marmara bölgesine göç etmesine izin verildiği bugünde yazılıp çizilmektedir. Tanrıöver'in yeni Cumhurbaşkanı'nın Gagauz meselesini müspet biçimde sonlandırabileceği düşüncesi; tüm ulus devletlerin kaderini ve sınırlarını etkileyecek olan II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte önce Besarabya'nın sonrasında ise Dobruca'nın Sovyet ordusu tarafından işgal edilmesi nedeniyle son bulmuştur. Bu konjonktür içinde bile Gagauzları Türkiye'ye getirme arzusunun peşini bırakmayan ve münferit göçmenler için çalışmalarını sürdüren⁹ Tanrıöver, Dobruca'nın işgali sonrasında Gagauz iskânının hayal olduğunu anlayarak büyükelçilik görevinden ayrılmıştır (Tevetoğlu, 1986: 210, Anzerlioğlu, 2006: 45).

Gagauzların Türkiye'ye göçü için Türkiye'de bazı resmi adımlar atılmıştır. Romanya-Türkiye Göç Antlaşması öncesi gelecek göçmenler için 1935 yılında oluşturulan ve Tanrıöver'in de üye olarak yer aldığı Komisyon'da Gagauzların göçmen olarak getirilmesi konusu ele alınmıştır.

⁹ Tanrıöver'in çabaları sonucunda 1943 yılında Bakanlar Kurulu, Romanya'dan gelen ve Türk vatandaşlığına kabul edilen Gagauzları diğer Hristiyanlardan ayırmak için onların nüfusa tescilleri esnasında mezhep hanesine Türk Ortodoks olarak kaydedilmelerini kararlaştırmıştır (Baydar, 1968: 160).

Komisyonunda konuşulanları aktaran Ulus gazetesinin haberine (1935) göre, komisyonca arıkan Türkler olarak kabul edilen Gagauzların göçüne sıcak bakıldığı ima edilmiştir. Ayrıca Gagauz göçünün tartışıldığı sırada Laik Türk Hristiyanları Birliği adında kurum kurulmuştur. Bu kurumun kuruluş amacı, Gagauzların Türkiye'ye getirilme meselesiyle ilgilenmek olduğunu ilan etmiş ancak bir hafta içinde bunu tekzip etmiştir (Benlisoy ve Benlisoy, 2016: 335-337). Aslında bu beyan değişikliği Gagauz göçünün gerçekleşmeyeceği hakkında ipuçları verse de onların neden Anadolu'ya yerleştirilmelerine izin verilmediği sorusu bilinmezliğini korumaktadır. Onların göç etmesine izin verilmemesi hakkında resmi bir beyan ya da belge bulunmamaktadır. Bu nedenle Gagauz iskânını gerçekleşmemesinin nedenlerine yönelik bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Gagauzların göçünü engelleyen sebeplerden ilki, bölgeyi tanıyan diplomatların bu göçe karşı çıkarak Hariciye Vekâleti kanalıyla hükümeti etkilemesi olarak kabul edilebilir. Atatürk döneminde Tanrıöver'in Gagauzları göç ettirme çabalarına en büyük direnci yine bir diplomat olan Tefik Kamil Koperler göstermiştir. Atatürk'ün Gagauzlara yönelik müspet bir tavır içinde olduğunu düşünmesi nedeniyle Koperler'in İsmet İnönü'ye takdim edilmek üzere hazırladığı 18.01.1936 tarihli raporunda yazdığına göre Tanrıöver'in kararlı çabalarının ülkenin geleceği açısından tehlike arz etmektedir. Koperler, yabancı araştırmalara dayanarak Ortodoksların Türk olarak kabul edilmesinin anakronik olduğuna inanmaktadır. Türkçe konuşmalarının ve bölgede yaşayan Türklerden öğrendikleri folklorik unsurların onları Türk yapmayacağını ifade eden büyükelçi, İzmit'te Yunanca konuşan Ermeniler nasıl Rum tanımlanamazsa, Türkçeden başka dil bilmeyen Ankara ve Bursa Ermenileri nasıl Türk olarak tanımlanamazsa Gagauzları da Türklükle ilişkilendirmek mümkün değildir. Ona göre her türlü baskıya rağmen dillerini koruyan Sefaret Yahudilerinin yaptığı yapamayan Gagauzların Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'de mukim olsalardı Karamanlılar gibi Mübadele Sözleşmesi'yle Yunanistan'a gönderileceklerini ifade ederek onların Türk olmadıklarını bir kez daha vurgulamıştır. Ayrıca Gagauzların dil üzerinden Türklükle ilişkilendirilme çabalarına Koperler, Mihail Çakır'ın yazdığı kitap özelinde karşı koymuştur. Sonradan Türkçeyi öğrenen kişilerde rastlanan yazım hatalarının bu kitabın en belirgin özelliği olduğunu düşünen Koperler, yıllarca dış Türklerle ilişki içerisinde olan biri olarak hiçbir Türk'ün bu kadar çarpık cümleyle Türkçe konuştuğuna şahit olmadığını belirtmiştir. Koperler'in Gagauzların Türk olmadığına yönelik geliştirdiği bu tezler, onların Türkiye'ye iskânı konusuna yaptığı itirazların temelini oluşturmaktadır. Koperler'in bu raporu, Gagauzların yalnızca İstanbul'a yerleştirilirlerse Anadolu'ya gelmek istediklerini ve bu isteğe Türk Hükümetinin karşı çıkması üzerine bu raporu yazdığını belirtmesi, onun Gagauzların samimiyetini sorguladığının göstergesidir. Ona göre giden Rumların yerini doldurması muhtemel yeni bir 'Gagauz Kolonisi' oluşturma gibi sakıncalı bir fikir, türdeş toplum ülküsüne açık tezatlık içermektedir. Patrikhaneye bağlı yeni bir Ortodoks cemaat nedeniyle oluşacak kargaşanın ulusal ahengi bozması kaçınılmazdır. Bu

nedenlerle geçmişin kötü örneklerini unutan kimseler olarak nitelendirdiği Tanrıöver ve Nayır gibi isimlerin bu zararlı düşüncelerini durduracak tek gücün hükümet olduğunun altını önemle çizerek Patrikhane'nin emellerine katkı sağlayacağını düşündüğü Gagauzların Anadolu'ya getirilme düşüncesinin yeniden gözden geçirilmesini istemiştir (CCA, 1936: 1-4). Koperler'in bu raporundan sonra Gagauzlara yönelik dönemin Türk gazetelerinde tek bir yazı çıkmıştır. Muslih Ertaç müstear ismiyle Tanrıöver'e ait olduğu düşünülen bu yazı vasıtasıyla Koperlerin iddialarına karşı cevap verilmiştir (Özyurt Ulutaş, 2020: 202-203). Gagauzların '*Kan su olmaz*' atasözüne atıf yaparak ve onların tarihleri, dilleri ve kültürlerini anlatarak bu topluluğun Türklüğünü vurgulayan Ertaç'a göre (1936: 5), asimilasyona direnen bu Türklerin yaşadıkları ülkelerin hükümetlerinin insafına bırakılmaması gerekmektedir. Bu bağlamda Ertaç'ın bu yazısı Koperler'in raporu sonrası iktidarın bu göçe yönelik olumsuz bir tutum geliştirmesi engellenmek amacıyla kaleme alınmış olsa da bir etki yaratamamıştır (Özyurt Ulutaş, 2020: 202).

Gagauzların Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmemesinin bir diğeri sebebini ise konvansiyonel medyanın o dönemde önemli bir güç olduğunu bilen, Gagauzların göçü meselesinde Tanrıöver'in kamuoyunu etkileme çabalarına destek veren ve bu düşüncüyü halka benimsetmeye çalışan gazetecilerin aksine bu düşünceye karşı çıkan basın mensuplarının varlığıyla açıklamak mümkündür. Bu isimlerden bir tanesi olan Halil Yaver, bilimsellikten uzak araştırmalar sonucu Türk ilan edilen bu Hristiyanların göçüyle Anadolu topraklarına medeniyet geleceği palavrasını savunan duayen gazetecilerin bile apaçık dalalet içinde olduklarını eleştirmiştir. Çünkü ona göre Gagauzların Türkiye'ye getirilmesini savunan gazeteciler, Gagauz göçünün Bulgar ve Slav halklarının bölgeye yerleşmesi demek olduğunu ve bununda ilerleyen yıllarda tehlike oluşturacağını gözden kaçırmaktadırlar (Pınar, 2017: 106).

Gagauzların Anadolu'ya göçünün gerçekleştirilmesinin önemli sebeplerinden bir diğeri ise Romen Hükümetinin tavrıdır. Türk kamuoyunda Gagauzlara yönelik tartışmaları yakından takip eden Romanya'nın Ankara Temsilcisi, Bükreş'e 1936 yılında gönderdiği bilgi notunda Türk basınında hâkim olan 'Gagauzların zorla Hristiyanlaştırıldığı ve aslında Türk oldukları' söyleminin Türk toplumunun dikkatini çektiğini ve onları heyecanlandırıldığını aktarmıştır. Bu nedenle Gagauzları Türkiye'ye getirme fikrinin mimarı olan Tanrıöver'in Romen topraklarındaki çalışmalarının ve Türkiye'de büyük ölçüde olumlu karşılanan bu göç meselesinin üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğini tavsiye etmiştir (Bedir, 2019: 248-249). Romanya Ankara Elçisi'nin Gagauzlara yönelik bu uyarıları, Tanrıöver'in yoğun çabalarına bağlı olarak Gagauzların Türk menşesine sahip olduğunu kabul eden üst düzey bazı Romen devlet adamlarının aksine Romen hükümetinde yansımaları bulmuştur. Balkan ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi milliyet şartını dinle harmanlayan ve etnik yapıyı homojenleştirme amacıyla azınlıkları kaçırma politikasını (Duman, 2009: 474) benimseyen Romen yetkililer, Gagauzların

azınlık olmadığını özgülleştirerek Müslüman Türklerle birlikte Gagauzların göç etmelerine izin vermemiştir (Metin, 2012: 168).

Gagauzların Türk topraklarına iskânına izin verilmemesinin bir diğer nedeni ise Koperler'in raporunda ve Nayır'ın kitabında ifade ettiği gibi ülkede yeni bir azınlık oluşma ihtimalinin yarattığı endişedir. Gagauzlar Türk olmakla birlikte Lozan Muahedesi'nde belirlenen kriterlere göre Türkiye'ye geldiklerinde azınlık statüsüne sahip olacaklardır. Gagauzlara verilecek bu yeni statü, dinsel bir birliklikle kenetlenmiş homojen bir millet inşası için oldukça sakıncalı bir durum olarak algılanmıştır. Azınlık statülerine paralel biçimde Ortodoks olan Gagauzların Türkiye'ye gelmesi, yetki alanı tırpanlanmaya çalışan Patrikhanenin kendisine yeni güç alanı yaratması anlamına da gelmektedir. Gagauzların iskânıyla birlikte Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı millî birliğin bozulmasını ve Patrikhane'nin yetki alanını genişlemesini önlemek için onların Anadolu'ya kitleler halinde gelmesinin önüne set çekildiğini düşünmek pekala mümkündür.

Gagauzların Türkiye'ye göç ettirilme meselesinde yönetimi alıkoyan son neden ise Balkan trajedisinin, Birinci Dünya Savaşı'nın ve Millî Mücadele'nin toplumsal bellekte yarattığı travmaların etkisidir. Balkanlardan Türkleri atmak için seferber olanların milletlerin içerisinde Gagauzlar da yer almıştır. Gagauzların bazıları Yunan İsyanında çeteci olarak yer almış ve bazı kaynaklarda Filiki Eteryaya (Dostluk Cemiyeti) üye olmuştur (Acaroğlu, 1999: 483). Balkan Savaşları esnasında Yunanistan ve Bulgaristan'da paramiliter örgütler içerisinde yer alan ve istihbarat konusunda önemli görevler üstlenen Gagauzların faaliyetleri bölge halkı tarafından yıllarca unutulmamıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında Bulgar askerlerine her konuda yardımcı olan Gagauzlar, Bulgar ordusunun çekilmeye başlamasıyla Türklerin misillemesinden korkmuşlar ve Bulgarlarla birlikte Bulgaristan'a yerleşmişlerdir. Bunlar dışında Gagauzlar Millî Mücadele Dönemi'nde Yunan işgaline uğrayan Trakya bölgesinde Yunanlıların gelişini coşkuyla kutlamışlar ve Yunan birliklerinde savaşmışlardır (Cin, 2010: 35). Tüm bunların ışığında Türklerin millet olarak yaşadığı zor günlerde bazı Gagauzların dindaşlarının tarafında yer alması ve verilen zararın kolektif yarayı deşmeye devam etmesi, Gagauz göçüne izin verilmemesinin gerekçeleri içerisinde değerlendirilebilmektedir.

5. TÜRK MİLLİ KİMLİĞİNİN BİLEŞENLERİNE GÖRE GAGAUZLARI TANIMLA(YAMA)MAK: “ONLAR HİÇBİR VAKİT TÜRK DEĞİLDİR”¹⁰

Seküler bir millî kimlik ve homojen bir ulus yaratma ülküsüne sahip Cumhuriyet kadrolarının pratikte yaşadığı politik ve kültürel paradoks, Gagauzlar üzerinden değerlendirildiğinde kimin Türk kimin Türk olmadığına karar veren parametrenin din olduğu apaçık ortaya koymaktadır. Osmanlı

¹⁰ Gümüşhane Milletvekili Ahmet Zeki (Kadirbeyoğlu), 19.2.1924 tarihinde görüşülen Türk ve Türk şirketlerinin gümrük resminden muaf olmalarına dair kanun teklifi sırasında yapılan görüşmelerde Rum ve Ermeni vatandaşlarını Türk olarak kabul etmemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1924: 150).

İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e intikal eden İslam temelli kimlik anlayışı, keskinleştirilmiş bir etnisiteye dayalı etno-politiğin sınırlarını daraltmıştır. Ayrıca kamusal alanın dinî pratiklerden ve sembollerden arındırılmasına dayanan laiklik anlayışı da Türk olmanın ana unsurunun Müslüman olmak olduğu anlayışının önüne geçememiştir. Ulus devletleşmenin gereğince homojen bir ulus yaratma ülküsüne sahip olan Cumhuriyet yönetimi, her ne kadar 1934 tarihli İskân Kanunu'nda göç etme şartlarını Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı olmak olarak belirlenmişse de Lozan'dan itibaren özdeş milletin yaratım sürecinde belirleyici unsur zımnî biçimde din olarak belirlenmiştir¹¹. Kemalizm'in praksişi gayrimüslimlerin Türklüğün asıl unsuru olan İslam dini dışında olması sebebiyle onları asimile etmek için elverişli kabul etmemiştir (Çağaptay, 2002: 238). Bu durumda “*din, paradoksal olarak gayrimüslimlerle Türkler arasında etnik bir sınır yaratmıştır*” (Benlisoy ve Benlisoy, 2016: 343). Zira Türkçe konuşan, Türkçe ibadet eden ve Türk ırkına mensup olduklarını her defasında dile getiren Karamanlı Ortodoks Türklerin Mübadele Sözleşmesi gereğince gönderilmesi, Gagauzların muhacir olarak kabul edilmemesini de aslında açıklar mahiyettedir. Karamanlıların gönderilmesini telafi etmek ve Cumhuriyet'in millî seküler modeline uygun laik vatandaş ihtiyacına cevap veren Gagauzları öz yurtlarına getirmek isteyen Tanrıöver'in ortaya koyduğu romantik çaba ve çizmeye çalıştığı etno-kültürel çerçeve, dönemin ruhunu yansıtan milliyetçilikle harmanlanmış kolektif kimlik anlayışına paralellik arz etse kurucu kadronun sadece gayrimüslim Türklere yönelttiği ‘dinin kolektif bağın en güçlü belirleyicisi olduğu’ düşüncesine aykırıdır (Ateş, 2010: 119). Bu bağlamda Cumhuriyet'in vatandaşlık ve millî kimlik tahayyülünde baskın etno-dinsel birim olan Müslüman-Türk olmayı örneklerden hareketlerle açıkladığımız zaman Türkiye Cumhuriyeti Gagauzları ve onlar gibi Türkçe konuşan ama Musevi olan Karaimleri ulusallık ve vatandaşlık açısından dışarıda addetmiştir. Din, Türk vatandaşlığın yapısını belirleyen güç ve millî birliğin anahtarı olarak değerlendirildiği için Osmanlı hinterlandında yaşayan ve Türkçe bilmeyen ama sırf Müslüman oldukları için kabul edilen Pomakların, Boşnakların, Patriyotların (Rumyöz), Arnavutların, Makedonların ve Gürcülerin iskânına izin verilmiştir. Hatta din değiştirip Müslüman olan eski Hristiyan gruplar ile Yahudilere toleranslı davranılmıştır. Dış gruplar dışında Of'ta Rumca ve Hemsin'de Ermenice konuşan Türk topraklarında mukim Müslümanlar kurucu unsur olarak kabul edilmişlerdir (Benlisoy ve Benlisoy, 2016: 340-342). Tüm bunların ışığında Türk tabiiyetini Müslümanlıkla harmanlayan bu anlayış; Hristiyan olmaları nedeniyle yalnızca Türklüğün motiflerine sahip Gagauzları, “*dil, kültür, düşünce birliği ile*

---

¹¹ Türk tanımının içerisinde Müslüman olma ya da ihtida etme şartları hiçbir zaman yasal zeminde yer almamıştır. “*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olur*” şeklindeki 1924 Anayasası'nın 88. maddesi Cumhuriyet'in vatandaşlık çerçevesini çizmektedir. Türkiye'de vatandaşlık bağını sağlayan bileşenler; hukuki, siyasal ve teritoryal bir vatandaşlık anlayışının yansımaları olarak değerlendirilmiş olsa da 1934 İskân Kanunu, Türk soyu ve Türk kültüründen gelenlere ayrıcalık tanıyarak etno-kültürelci yaklaşımla Türk olmanın *sine qua nonu* olarak Müslümanlığı tescillemiştir.

birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasi ve sosyal heyete” (İnan, 1998: 38) makbul vatandaşlar olarak taşıyamamıştır.

Sonuç

Homojen bir nüfus yaratma ülküsüne sahip Modern Türkiye, ‘eksik nüfus’ problemini ortadan kaldırmak için millî birliğe tehdit oluşturmayacak millî sınırlar dışında yaşayan unsurların Türkiye’ye göç et(tiril)me düşüncesine sıcak bakmıştır. ‘Muhacir’ olarak gelecek unsurların Türk milletine dâhil edilmesinde ne etno-seküler ne de etno-politik parametre etkili olmuştur. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren seküler bir millî kimlik yaratma arzusundaki kurucu kadro, hukukî vatandaşlık tanımının aksine Lozan’dan itibaren millî kimliğin inşasında temel ölçütün din olduğu göz önünde bulundurulduğunda iskân edilecek unsurların Müslüman olmasına dikkat etmiştir. ‘*Türk eşittir Müslüman*’ anlayışıyla hareket eden Cumhuriyet elitleri, yeni Türkiye’nin ruhunu besleyen laikliği ve milliyetçiliği millî kimlik yaratım sürecinde ekarte ederek dini pragmatik biçimde kullanmıştır. Söz konusu pragmatizm, mübadelede Karamanlıların gönderilip yerine tek kelime Türkçe bilmeyen hatta etnik açısından Türk dahi olmayan Arnavut, Pomak ve Boşnak gibi Müslüman unsurların Türk topraklarına kabulünde karşımıza çıkmıştır. Modern Türk devletinin kuruluş aşamasında dine verilen bu paye, geleneksel Osmanlı toplumunun ve millet sisteminin yüzyıllardan beri süregelen etkisiyle açıklanabilmektedir. Cumhuriyet devrimlerinin tamamlandığı ve laiklik politikası gereğince dinin boşluğunu dolduracak tek güç olarak milliyetçiliğin ön plana çıktığı 1930’lu yıllarda millî kimliğin sürdürülebilirliğini sağlayacak en temel ölçüt yine din olarak belirlenmiştir. Bu savı, söz konusu yıllarda gündeme gelen Gagauz Türklerinin göçü meselesi konsolide etmektedir. Yaşadıkları coğrafyaya rağmen Türkçe konuşarak ve Türk kültürünü yaşatarak kimliklerini ısrarla koruyan Gagauzlar, Bulgaristan ve Romanya’da görev yapan diğer misyon elçileri gibi Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver’in de dikkatini çekmiştir. Onların etnonimini, etnogenesizini, saf Türkçelerini, örf-adetlerini ve sosyo-kültürel hayatlarını araştırmak için Gagauz köylerini baştan aşağıya dolaşmıştır. Romen hükümetiyle samimi ilişkiler kuran Tanrıöver, bir yandan bu Türklerin Romen makamlarınca tanınması için çaba harcamış öte yandan onların millî bilincini ve aidiyet duygusunu geliştirmek için okul açılması ile Türkiye’den öğretmen ve kitap gelmesini sağlamıştır. Bunun dışında Tanrıöver, Gagauzların kimliklerinin farkına varması için gençlere ayrıca ilgi göstermiştir. Büyükelçi Gagauz gençlerini ya eğitim için Türkiye’ye göndermiş ya da büyükelçilik binasında çalışmalarına imkân tanımıştır. Tanrıöver’in Gagauzlara yönelik bu ilgisi; hem Bulgar, Yunan, Rus ve Romen devletlerinin onları asimile edeceği korkusuyla hem bu Türklerin maddi ve manevi olarak genç Cumhuriyet’e katkı yapacağına duyduğu inançla hem de Karamanlıların mübadele sürecine hatalı biçimde dâhil edilmesinden dolayı hissettiği üzüntüyle ilişkilidir. Tanrıöver yaşadığı bu karmaşık duygular neticesinde dinleri farklı olsa da Türk olan Gagauzları topluca Türkiye’ye göç

ettirmek için temaslara başlamıştır. Ancak bu çabası, hem Romen hem de Türk makamları nezdinde karşılık bulmamıştır. Romanya'yla 1936 yılında yapılan göç antlaşmasına göre Müslüman unsurların Türkiye'ye göçüne izin verilirken; Gagauzların antlaşmaya neden dâhil edilmedikleriyle ilgili resmi bir cevap bulunamamış olması, farklı yorumları beraberinde getirmektedir. Bu dış Türkler hakkındaki bu projenin basındaki önemli kalemler tarafından ele alınışının ve diplomatların bu konuya yönelik tepkilerinin odak noktasında onların Hristiyan olmasının yer alması, bu projenin neden rafa kaldırıldığını açıklayıcı mahiyettedir. Türkçe konuşmaları, kadim Türk adetlerini yaşatmaları ve Türk etnisitesine mensup olmaları; Türk orjinli ve kültürüne yakın olmayı ifade eden 'dil, kültür ve kanda birlik' olarak özetlenebilecek dönemin hâkim anlayışına uygun olsa da Hristiyan olmaları nedeniyle bir arada yaşama iradesine zarar verecekleri endişesi anayurda göç etmelerinin önündeki en büyük engeldir. Kurucu kadronun -açıkça belirtmeseler de- dini farklılık nedeniyle bu göçe izin vermemesi, dönemin şartları içerisinde anlaşılabilir bir durumdur. Karamanlıların göçü konusunda yaşanan travmaya benzer şekilde İmparatorluk döneminde dış güçlerin gayrimüslim unsurlar sebebiyle yaptığı müdahaleler, hem İmparatorluk hem de Millî Mücadele döneminde gayrimüslimlerin ihanetleri, halkın kader birliğini din üzerinden sağlaması, azalan Rum- Ortodoks nüfusun yeniden artıp Patrikhanenin güçleneceği korkusu, homojen nüfusa tehdit oluşturacağı yönündeki endişeler ve yine savaş ortamı sebebiyle gayrimüslimlere duyulan öfke gibi nedenlere bağlı olarak millî kimliğin inşasında Türklük İslam'la özdeşleştirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından sonra Gagauzlarla Türk devletinin ilişkileri, Tanrıöver'in görev süresinin bitmesi ve Gagauz Yurdu olarak bilinen toprakların II. Dünya Savaşı akabinde tam manasıyla Sovyet kontrolüne girmesiyle sona ermiştir. Gagauzlar ve Türkiye arasındaki ilişkiler Sovyetlerin dağılması sonrasında yeniden canlandırılmıştır. Sovyet hinterlandında yeni devletlerin kuruluş sürecinde Türkiye'nin hamilik rolü üstlenmesi, diğer Türk soylular gibi Gagauzların yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Süleyman Demirel, Moldova'daki Gagauz Eli'nin otonom hale gelmesinde kilit rol oynamıştır. Demirel'in başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Gagauz Yurduna ekonomik yardımlar yapılmış, okullar açılmış, üniversiteler kurulmuş ve teknik destek sağlanmıştır. Aynı dönemde Türk siyasetinin önemli bir ismi olan Alparslan Türkeş ise Gagauz göçünü tekraren gündeme getirmiştir. Papa Eftim tarafından kurulan Türk Ortodoks Patrikhanesini 1960 Darbesi hemen sonrasında güçlendirmek isteyen ancak Yeni Delhi'ye askeri ateşe olarak atandığı için bu düşüncesini erteleyen Türkeş, Gagauzların özerklik kazanmasından sonra harekete geçmiştir. Gagauz Yurdu'ndan gelecek göçmenlerle cemaati yok olan Türk Patrikhanesini canlandırmak istemişse de onun vefatı, Gagauz Yurdu'nun Cumhurbaşkanı'nın değişmesi ve Türkiye'nin bu göçe karşı çıkmasıyla Gagauzların göç projesi ikinci kez kesintiye uğramıştır. 1990'lı yıllarda Gagauzların göç etmesine karşı çıkma refleksinin Cumhuriyet'in kuruluş döneminde olduğu gibi kararlılıkla

sürdürülmesi, Türk ulus devletinin etnik açıdan değil dine dayalı homojiniteye dayandırıldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda millî kimliğin inşasında etnisitenin tek tipleştirici etkisinden ziyade aynı etnik kökene sahip olursa dahi din ayırıştırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Rukiye Saygılı %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Rukiye Saygılı %100

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Kaynakça

Acaroğlu, M. T. (1999). Gagauzların Kökeni. *Belleten*. 63(237), ss. 453-488.

Akar M. ve Acar, S. (1996). Gagauz Yurdundan Anayurda Atatürk'ün Gagauz Türkleriyle İlgili Tasavvuru. *Yesevi Aylık Sevgi Dergisi*. 3(27), ss. 22-25.

Anzerlioğlu, Y. (2004). Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Hristiyan Türkler. *Karadeniz Araştırmaları*. 1(2), ss. 73-91.

Anzerlioğlu, Y. (2006). Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri. *Bilig*. 39. Sayı, ss. 31-51.

Argunşah, M. (2002). "Gagauzların tarihi". *Türkler ansiklopedisi Cilt XX*. (Ed. H.C. Güzel ve K Çiçek). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.224-228.

Ateş, K. (2010). *Türkiye'de Milliyetçilik, Yurttaşlık ve Aleviler: Öztürkler ve Heretik Ötekiler*. Yayınlanamamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydemir, Ş. S. (1932). Polemik Çok Nüfuslu Anadolu. *Kadro Dergisi*. 5. Sayı, ss. 31-36.

- Balçık, İ. (2018). *1931-1938 Arası Türk basınında Gagavuzlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baydar, M. (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. İstanbul: Menteş Kitapevi.
- Bedir, Ö. (2019). Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Gagavuzların Türkiye'ye Göç Ettirilmesine İlişkin Çabalar. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20. Sayı, ss. 239-252.
- Benlisoy, F. ve Benlisoy, S. (2016). *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol, Hristiyan Türkler ve Papa Eftim*. İstanbul: İstos Yayınları.
- Cebeci, A. H. (2008). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Gagavuzlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cin, T. (2010). Milletlerarası İlişkilerde Yunanlılaştırma Faaliyetlerine (Asimilasyona) İlişkin İki Örnek: Kalaşlar ve Gagavuzlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. 25. Sayı, ss. 11-50.
- Çağaptay, S. (2002). Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları. *Toplum ve Bilim*. 93. Sayı, ss. 218-241.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Anavatan'dan Anavatan'a Bir Gagauz*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Dağıstan, A. (2002). Hamdullah Suphi'nin Romanya büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 28(54), ss. 815-829.
- Deliorman, N. (29 Nisan 1939). "Balkanlarda Bir İhtilaf Mevzu Dobruca". Cumhuriyet Gazetesi.
- Duman, Ö. (2008). Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938). *Bilig*. 45. Sayı, ss. 23-44.
- Duman, Ö. (2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 43. Sayı, ss. 473-490.
- Durgun, Ş. (2020). Türk Ulusal Kimliğinin Dönüşümü ve Yeni Osmanlılık. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(2), ss. 299-316. doi: 10.30692/sisad.735977.

- Ertaç, M. (7 Ağustos 1936). “Gagauzların Soylarına Sadıqlığı”. *Ulus Gazetesi*.
- Eşki Uğuz, H. ve Saygılı, R. (2017). Karamanlı Ortodoks Türkler Üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinin Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi ICMEB17 Özel Sayısı*. ss. 788-795.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hablemitoğlu, N. (1999). Kemal’in Öğretmenleri Gagauz Yeri, Türkiye Dışındaki Türkler ve Atatürk. *Yeni Hayat*. 61. Sayı, ss. 24-29.
- İnan, A. (1998). *M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Karanfil, G. (2011). Gagauzların Millî Lideri Mihail Çakır. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi (TURAN-SAM)*. 3(12), ss. 37-41.
- Karpat, K. H. (2015). *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik* (3.b). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaygusuz, Ö. (2015). Modern Türk Vatandaşlığı Kavramının Erken Öncüleri: Millî Mücadele Döneminde Ulusal Vatandaşlığın Kuruluşu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 60(2), ss. 195-217.
- Kowalski, T. (2012). Kuzey - Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk dili. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3(2-3), ss. 477-500.
- Manov, A. (2001). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*. (Çev. M. Türker Acaroğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mert, Ö. (2005). *Türk Ortodokslar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Metin, Ö. (2012). Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938). *Karadeniz Araştırmaları*. 35. Sayı, ss. 125-143.
- Moralı, S. S. (t.y.) Hamdullah Suphi ve Türk Ocakları, ss. 71-77 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=htps%3A%2F%2Fcore.ac.uk%2Fdownload%2Fpdf%2F38328268.pdf&cIen=843236&chunk=true , (Erişim tarihi: 6 Şubat 2022).
- Nadi, N. (1979). *Perde Aralığından* (3.b). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

- Nadi, Y. (7 Haziran 1938). “İmparatorluktan Dökülüp Kalan Türkler”, *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Nayır, Y. N. (1999). *Balkanlar ve Türklük I*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Nayır, Y. N. (27 İikkanun 1935). “Türk Gagauzlar V.”. *Ulus Gazetesi*.
- Özyurt Ulutaş, S. (2020). Bir Diplomatin Gayri Resmî Mücadelesi: Hamdullah Suphi'nin Bilinmeyen Gagauz Müdafaası, *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 72(2), ss. 187-206, doi: 10.26650/iutd.687687.
- Pınar, M. (2017). Tek Parti Döneminde Gagauzlar (Gökoğuzlar). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 17(12), ss. 96-119.
- Sevük, İ. H. (1987). *Tuna'dan Batı'ya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tan, N. (2010). Gagauzluk: Kultura, Ruh, Âdetlär, Gagauz Folkloru, Kişinev. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 30. Sayı, ss. 167-172.
- Taşkıran, C. (2014). “Türkiye ve Gagauzlar”. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*. Komrat, ss.423-434.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1340). Devre II, İçtimai Senesi 1, Cilt 6, 19.02.1340 Salı, İkinci Celse. *Meclis Tutanakları*. Ankara, ss. 138-160.
- Tevetoğlu, F. (1986). *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), (11.04.1932). “Gagavuz Türkleri Hakkında Yapılan Etnografik Araştırmaya Ait İki Rapor”, Hariciye Vekaleti Muamelat Genel Müdürlüğü, 030.10.246.666.30.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), (31.06.1936), “Gagavuzların Türkiye’de İskanları Hakkında Tefik Kamil’in Görüşleri ve Bu Konuda Elefteron Vima Gazetesinde Çıkan Yazı”, Hariciye Vekaleti Muamelat Genel Müdürlüğü, 030.10.116.810.12.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), (31.06.1936), “Gagavuzların Türkiye’de İskanları Hakkında Tefik Kamil’in Görüşleri ve Bu Konuda Elefteron

Vima Gazetesinde Çıkan Yazı”, Hariciye Vekaleti Muamelat Genel Müdürlüğü, 030.10.116.810.12.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), (22.01.1935). “Bükreş Elçimizin Romanya'daki Türklerin İhtiyaçları ile Kültür Alanındaki Yenilikler Hk. Romen Eğitim Bakanıyla Yaptığı Görüşme ve Beşarabyada Gagavuz Türkleri'nin Oturdıkları Yerlere Yaptığı İnceleme Gezisi” Hariciye Vekaleti Muamelat Genel Müdürlüğü, 030.10.247.668.14.

Yavuz, N. (2010). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar. *Gazi Akademik Bakış*. 4(7), ss. 177-184.

Extended Abstract

The Ottoman tradition of state and administration adopted the nation system with the influence of Islamic Law. The nation system categorized different groups on religion and sect basis in order to allow the members of the empire to live together in peace without harming the social harmony. The religious, educational, linguistic and legal privileges granted to different religious groups within the social stratification in question made it possible for them to exist as state subjects. However, the nation system started to falter with the influence of rising nationalism in Europe and anomy started to appear in the system. The increase of tremendous loss of territory that the Ottoman suffered from in line with the loss of the meaning of the nation system completely changed the citizenship relations in the Ottoman and the quantitative dimension of the groups in question as well as the effects thereof on the system. In other words, distortion of nation system, constituting the social structure of Ottomans and increase in the loss of lands made Muslims a dominant element in the society both in terms of demographic and penetration capacity. Despite the ethnic differences of migration to Anatolia after 93 War and Balkan Wars, being Muslim intensified this case in this process. After the collapse of Ottoman Empire, although the elites of new state inheriting its multi-language, multi-religion and multi-ethnic structure, desired to follow up a political-legal citizenship policy in Western style in compliance with mental topographies of them while creating a nation state and determining the fundamental grounds of national identity, they could not achieve this. The most significant drawback in the way of this understanding of citizenship basing on declaration of intention of ethic elements is constituted by the problem of the insiders and outsiders with a reference to national identity. Different codes were anticipated in different periods in the establishment of Turkish national identity. Sometimes elements such as religion, being descendant of Turk and being attached to Turkish culture come into prominence. However, the fact that dominant paradigm and applications were not uniform in this period made it impossible to understand which paradigm would be base for the establishment of national identity. But it is a fact that

being Muslim was more important than being descendant of Turk as of the first years of Republic while establishing the citizenship bond and Turkish national identity in practice. Within the light of this information, this study aimed at explaining that blood or language was not the basis in the establishment of national identity even in 1930s when national movement fed more than ethnic and racial ones and that the element determining the nationality was religion specific to Gagauzes, who speaks Turkish, sustaining Turkish folklore and being Christian Orthodox. In this descriptive study basing on primary and secondary resources, the answer of the question “why Gagauzes residing at the north of Black Sea were not accepted as Turkish ethnicity and their migrations were not allowed” was addressed. Gagauzes whose ethnic origins, Turkish language and Turkish heritage were ignored, were not accepted to Turkey in spite of intensive efforts of Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanian Ambassador. The fact that there was not a legal reason for the failure of Gagauz migration requires some deductions. The most common estimation on the issue of the reason of the obstacle of this migration is that they were Christian Orthodox. Contrary to statesmen and journalists, especially Tanrıöver, who believe that the country would become stronger economically and demographically as a result of the migration of Gagauz people to Turkey, some people believe that this ethnic community, which is Christian and impossible to be Turkish, will create a new Orthodox community that will revive the Patriarchate and thus social unrest will increase and if they come, they will not be able to adapt to Turkish culture. Even though aforementioned anxieties and foresights were (could) not remained insensitive and the Christians sent from Turkey who spoke Turkish and were related to Turkish culture in the first years of establishment were considered, executive team whom we can claim to have the same feelings with those against Gagauz migration did not recognize immigrant status to Gagauzes in the migration agreement signed between Romania and Turkey. Finally, the prohibition of migration of the Gagauz having Orthodox belief is meaningful with regard to manifesting that the criteria of being of Turkish origin and being loyal to the Turkish culture for “a homeland consisting of persons who speak the same language and who have the same feelings’ as stipulated in the Settlement Law dated 1934 had been suspended due to religious differences. The understanding of ‘Turkish equals Muslim’ despite the rising nationalist discourse and action appear as the predominant paradigm of the citizenship policy of the state.